

Біличенко О. Л.,
завідувач кафедри української
мови та літератури, професор
кафедри української мови та
літератури Донбаського
державного педагогічного
університету, доктор наук із
соціальних комунікацій
(м. Слов'янськ, Україна)

Листопад К. В.,
магістрантка 6 курсу
філологічного факультету
Донбаського державного
педагогічного університету
(м. Слов'янськ, Україна)

ІДЕЙНО-ОБРАЗНА ПРИРОДА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПІЗНАННЯ СВІТУ

Стаття присвячена дослідженню художньої літератури як комунікативної системи. Художня література розглядається як спосіб опосередкування словесної художньої творчості в соціально-комунікаційних відносинах в соціумі. Її зовнішня комунікаційна форма та внутрішня комунікаційна форма забезпечують взаємодію творів художньої літератури із соціумом.

Ключові слова: художня література, комунікація

Статья посвящена исследованию художественной литературы как коммуникативной системы. Художественная литература рассматривается как способ опосредования словесного художественного творчества в социально-коммуникационных отношениях в социуме. Ее внешняя коммуникативная форма и внутренняя коммуникативная форма обеспечивают взаимодействие произведений художественной литературы с социумом.

Ключевые слова: художественная литература, коммуникация

The article is devoted to the study of fiction as a communicative system. Fiction is seen as a way of mediating verbal artistic creativity in social and communication relations in society. Its external communication form and internal communication form ensure the interaction of works of fiction with the society.

Key words: fiction, communication

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми.

Розроблення сучасної концепції комунікаційного суспільства актуалізувало потребу в дослідженні проблем комунікації як умови й складової системи зв'язків у суспільстві, особливостей формування структур соціально-комунікаційної пам'яті, соціального інтелекту та соціальної свідомості. Це дає змогу зрозуміти механізми зміни характеру й способу життя сучасної людини, особливості проявів особистості в умовах активізації інформаційно-комунікативного простору й становлення нових комунікаційно-інформаційних структур суспільства. Проблема полягає в тому, що розкриття феномену «література» в межах традицій літературознавства унеможлиблюється в умовах становлення системи соціальних комунікацій на основі новітніх комунікаційних технологій, інтеграції технологій, знарядь та засобів відтворення інформаційних потоків, зокрема образно-художнього.

Аналіз наукових досліджень. Джерелами дослідження стали наукові розвідки представників вітчизняної науки, відомих фахівців Дослідження художньої літератури як соціально-комунікаційного феномену висвітлило її сутність у комунікаційному суспільстві та його культурі. Література як соціокультурний феномен комунікаційно інтегрується в контекст сучасної епохи. Вона є

способом існування словесного твору в культурі, процесом і результатом її творів у ній, тобто розвитку за специфічними внутрішніми законами словесної творчості, писемності як найвищої форми комунікаційної системи природної мови. Це процес і результат руху й розвитку контексту твору художньої літератури в культурі, і таким чином література може розглядатися як спосіб соціальної комунікації, тобто як внутрішній рівень розвитку способу комунікації системи «культура». З погляду О. Іванової, соціальні комунікації, де реалізує себе мистецтво слова сьогодні, визначають його соціокультурний – ціннісно-функціональний і комунікаційний статус [1]. Сучасна вербальна творчість є наслідком не тільки власних мутацій, а й результатом впливів з боку інших сфер суспільної діяльності, що реалізуються через зміну функцій і ціннісних характеристик літератури.

Проникнення інформації в життя й культуру суспільства є важливим фактором підвищення стабільності та поліпшення якості життя. Світова культура, доводить В. Ільганаєва [2], набуває при цьому додаткових цінностей, пропагуючи які соціально-комунікаційні структури реалізують свою загальну місію. Процес внутрішнього розвитку твору літератури, тобто якісні зміни його як об'єктивного явища дійсності (створення, сприймання, інтерпретація), відбуваються тільки у сфері свідомості. Інформаційно-художня свідомість, з погляду В. Буряка, – система

вираження факту (інформації), до якої ще додається функція естетичної «регуляції» й «організації» поведінки [3, с. 6].

Метою нашої статті є спроба розглянути художню літературу як спосіб опосередкування словесної художньої творчості в соціально-комунікаційних відносинах в соціумі. Це дає підстави виділити наступні завдання:

1. Виділити характерні риси художньої літератури в комунікаційному просторі сучасного суспільства;

2. З'ясувати сутність художньої літератури як комунікаційного потоку трансляції смислів у комунікаційному просторі;

Виклад основного матеріалу. Твори художньої літератури, сформувавшись у сфері духовної культури і матеріалізувавшись у тексті, об'єктивно існують як єдність змісту й матеріальної форми його втілення. Саме ця єдність на етапі розвитку комунікаційного процесу відтворюється свідомістю, перетворюється в нову, складнішу форму свого існування і руху в суспільній свідомості, тобто знову переходить у сферу свідомості в процесі сприймання людиною тексту твору. Процес внутрішнього розвитку твору літератури, тобто якісні зміни його як об'єктивного явища дійсності (створення, сприймання, інтерпретація), відбуваються тільки у сфері свідомості. Природа інформаційно-художньої свідомості соціальна, бо вона є складовою потоків соціальної інформації. А тому твір кожного вираження свідомості (міфологічної, художньої,

художньо-публіцистичної чи аналітичної) – це не лише результат збирання й аналізу фактів соціальної дійсності, але й сам він виступає як функціонуюча система соціально-психологічних і естетичних факторів.

Художній текст – це своєрідна думка про світ, його бачення, а внутрішньотекстова реальність є сукупністю певних відчуттів. Тому читач нібито дивиться на світ крізь призму авторської свідомості, яка є умовною моделлю світу, що відтворюється. У тексті літературного твору програмується, моделюється не реальний світ взагалі, а тільки той, що пропущено крізь призму свідомості.

Подвійна (ідейно-образна) природа художньої літератури давала їй змогу в різні історичні періоди і в межах різних національно-культурних традицій особливим чином виражати емоції, почуття, переживання і настрої; передавати філософські узагальнення та ідеї; зображати предметне середовище й людину, відтворювати психологію людей та аналізувати причинно-наслідкові зв'язки обставин, характерів і дій. Ідейно-образна природа літератури допомагала відтворювати концептуальну картину світу, передавати світоглядні установки письменника. Водночас вона не зраджувала своїй образній природі, постійно звертаючись до художнього зображення, фантазії, співтворчості читача.

Така природа художньої літератури дозволяє письменнику не тільки передавати різні сторони чуттєво-відчутного світу, але й давати їм певну інтерпретацію та оцінку, відгукуватися на актуальні життєві події, підключатися до філософських, морально-релігійних, соціальних та естетичних дискусій свого часу. Так відкриваються можливості не тільки відтворювати навколишню дійсність – природну, соціальну і культурну, але й впливати на світовідчуття читачів, цілеспрямовано формувати моральні переконання, естетичний смак, релігійні й політичні погляди, науковий та філософський світогляд. Література часто виступає фактором вільнодумства, гуманізму; вона може боротися із старими уявленнями й відкривати нові, тим самим впливати на світовідчуття читачів, сприяючи формуванню художніх концепцій дійсності, що позначені певними філософськими, моральними, релігійними, політичними смислами і відтворювати історично конкретні норми й національні традиції тої або іншої культури на кожній стадії її становлення, формування та історичного розвитку.

На межі XX – XXI ст. у вітчизняній культурі відбулося оновлення соціально-комунікаційної парадигми художньої літератури, що пов'язано, зокрема, із тенденцією до екзистенціалізації художньої свідомості. Основа буття і мислення людини кінця XX – початку XXI ст. – діалог, полілог із найголовніших, вічних проблем буття. Це всезагальний спосіб засвоєння духовно-ціннісних основ життя, форма пошуку самого

себе у світі загальнолюдських цінностей: істини, добра, краси, щастя. Водночас, це і спосіб пізнання світу, і спосіб самовираження, самоздійснення.

Художня література, як відомо, – це світосприймання у словесних образах. Вона безпосередньо пов'язана зі світосприйманням людини. Інколи для визначення словесної творчості вживають термін «поезія». Вирішальну роль у літературній творчості відіграє слово, оскільки без розуміння його сутності неможливо осягнути соціально-комунікаційні особливості літературної свідомості. Будь-який текст, створений у той або інший момент часу, у певному просторі, письменником, який представляє ту або іншу країну, може розглядатися як невід'ємна частина спільного ментального процесу, характерного для інформаційно-комунікаційного середовища, що існує в конкретному часі. Певна кількість таких текстів може говорити про масштабні тенденції розвитку та існування цього суспільства.

В самій структурі комунікаційного процесу як специфічній формі діяльності втілюються моделі людської поведінки, що стають основою цієї структурної організації комунікативного процесу. Проте текст навіть у межах комунікації необхідно розглядати в логіко-гносеологічному аспекті, тобто в аспекті втілення в ньому пізнання, досвіду людини, діяльність якої спрямована на теоретичне і практичне пізнання дійсності. Культура кожного часу формує свою версію світу. Художня література є специфічною формою

комунікаційного пізнання світу, а тексти художньої літератури, так само, формують соціально-комунікаційну частину індивідуальної картини світу.

Види літератури склалися поступово під впливом суспільних потреб. Зазначимо, що це не суперечить сучасним концепціям літератури. Вид літератури об'єктивно визначається системою ознак: предмет, цільове призначення й читацька адреса, що взяті не як механічна сукупність, а в їхній діалектичній єдності.

Сучасні соціокультурні, зокрема, глобалізаційні процеси знаходять відтворення в самому читанні як комунікації, у його структурі й змісті. До кола читання увійшли нові теми й жанри. Наприклад, «любовний роман», поширений за кордоном і певного часу недоступний нашим читачам. У читанні практично всіх читацьких груп, незалежно від віку й рівня освіти, значне місце займає детектив, мелодрама, у молоді, переважно, – це фантастика.

Читання завжди було найважливішим способом засвоєння й використання знань, цінностей і норм минулого й сьогодення, писемної інформації і таке визначення містить сучасні жанри, типи видань, зокрема книги, журнали, періодику, читання в Інтернеті, читання з різною метою й різними категоріями людей. Воно сприяло відтворенню основ культури, її зразків, цінностей, норм, основ світогляду й функціонування соціальних інститутів.

Зниження рівня читацької культури не дає змоги своєчасно засвоювати зміни в сучасному світі. В умовах формування

глобального інформаційного суспільства обсяги, зміст, упорядкованість і засвоєння писемної інформації, яким і є читання, відіграють надзвичайну роль.

Літературні тексти створюють надзвичайні світи; їх поєднують прямі зв'язки між собою, зіткнення ідей, що несуть світоглядний смисл, а також формування суспільного ідеалу, що висвітлюється через образну систему й приводить у дію різні сфери культури. Вітчизняна класична література, за різних обставин, брала на себе роль, яку в європейських країнах виконували філософія, соціологія, політика, історія. Вона виступала осередком духовного досвіду нації; була пов'язана із суспільним життям у країні, ставала частиною національної історії, виступаючи свого роду «духовним гарантом» її, орієнтиром у майбутній культурі.

Сам комунікаційний простір і його наповнення створюють рід певної «першоматриці», яка була «батьківщиною» художнього, тією моделлю, відповідно до якої відбулася поява ще нейтрального і не поляризованого цілого – в окремих його аспектах відбувся прорив із природно-матеріального у сферу культури й вищої її форми – духу.

В історії художнього засвоєння світу діє принцип соціальної пам'яті, який проявляється в тому, що жоден вид мистецтва протягом свого історичного життя не є тотожним самому собі. Відновлюючи в історії культури свою актуальну роль, кожний із видів мистецтва в нову епоху виступає в якісно нових стосунках і в

неповторній системі взаємозв'язків як усередині самого мистецтва, так і в спільному соціокультурному контексті.

Виступаючи самосвідомістю культури, твори літератури відбивають певний тип художньої свідомості, характеризують певний культурно-історичний тип людини. Вони реагують на всі зміни в духовному житті суспільства, у його емоційно-чуттєвій, побутовій, інтелектуальній і філософській сферах.

Текст виступає як певна знаково-змістовна єдність, сукупність формально-змістовних елементів будь-якого надбання та прояву культури. Художня література є комунікаційно-значущим явищем, яке за допомогою своїх засобів виразності, специфіки й функцій інформаційно-емоційно впливає на людину. Вона відрізняється своєю власною мовою, але водночас спільною мовою художнього відтворення дійсності, що транслює художню інформацію за допомогою своєї знакової системи.

Згідно з теорією символістів мистецтво, і зокрема література, має такі універсальні методи пізнання, які роблять можливим включення їх до філософії. Більше того, мистецтво в процесі художнього пізнання світу здатне його творчо перетворювати. Література може формувати нову комунікаційну дійсність, яка володіє об'єктивною реальністю, тобто «третьою» дійсністю, згідно з платонівським визначенням двох світів. Ця «третя дійсність» не тільки досконаліша природної, але й наділяється здатністю долати

«жахи» матеріального буття. Ідея будови життя полягає в перетворювальній силі мистецтва й літератури.

Висновки. Процеси глобалізації та соціальної мобільності на сучасному етапі розвитку суспільства надають інформації й комунікації особливого статусу. У наслідок чого в художній літературі як артефакті культури виникає діалектична єдність інформаційних і комунікаційних аспектів.

Художній твір є соціально функціонуючою інформаційною системою, текстом, формою існування художньої культури, системою художніх образів. Він є найскладнішим феноменом художньої культури, оскільки є мікросвітом із внутрішнім макросвітом, дослідження якого й становить **перспективу** подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова О. А. Літературний твір : між літературознавством і масовими комунікаціями / О. А. Іванова // Вісник Одеського національного університету. Серія Філологія. Літературознавство ; [наук. ред. Н. М. Шляхова, Є. М. Черноіваненко]. – Одеса: Вид-во ОНУ імені І. І. Мечникова, 2008. – Т. 13. – Вип. 7. – С. 64 – 70.

2. Ильганаева В. А. Влияние информатизации на культурогенез современного общества / В. А. Ильганаева // Библиотекосназство. Документосназство. Информология. – 2004. – № 1. – С. 58 – 62.

3. Буряк В. Д. Комунікація і текстовий дискурс / В. Д. Буряк // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – 2010. – № 3. – С. 4 – 7.